

## KAKO SAČUVATI BIOLOŠKI OPSTANAK, VJERU I IDENTITET U EVROPI?

Mustafa Busuladžić, *Muslimani u Evropi*, priredio  
Šaćir Filandra, *Sejtarija*, Sarajevo, 1997., str. 292

Mustafa Busuladžić pripada plejadi bosanskih alima, intelektualaca koji su bili angažirani u društveno-političkom i vjersko-kulturnom životu svoga vremena. Brinuo se o problemima muslimana, doživljavao ih svojim, pomagao u njihovom otklanjanju i rješavanju. Neumorno je radio u svom kratkom životu. Njegovi tekstovi najbolje svjedoče veličinu i intelektualni nivo kojim se predstavljao i zbog kojeg je uvažavan, cijenjen i poštovan.

Rođen je u Gorici kraj Trebinja 1. aprila 1914. godine, a nevin strijeljan 29. juna 1945. godine.

Poslije završene osnovne škole, upisao se u Elči Ibrahim-pašinu – Fezija medresu u Travniku, gdje je završio tri razreda, a onda nastavio školovanje u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu, gdje je i maturirao. Diplomirao je 1940. godine na Višoj islamskoj teološkoj školi u Sarajevu. Proveo je dvije godine u Rimu na postdiplomskom studiju iz orijentalistike. Pored orijentalnih jezika (arapskog i turskog), dobro je poznao njemački, francuski i talijanski. Pisao je i surađivao u *Islamskom svijetu*, *Novom Beharu*, *Islamskom glasu*, *Muslimanskoj svijesti*, *Obzoru*, *Svijesti*, *Kalendaru Islamskog svijeta*, *Kalendaru Narodne uzdanice*, *El-Hidaji*, *Glasniku VIS-a*, *Kalendaru Hrvata*, *Večernjoj pošti*, *Našoj domovini* i drugim listovima i publikacijama.<sup>1</sup>

“Mustafa Busuladžić je dobro poznat našoj čitalačkoj publici. Javni rad je započeo još u vrijeme svog srednjeg školovanja, prije kojih deset godina, da se kasnije sve obilnije nastavi. Pored članaka s arapskog jezika, zatim kraćih i duljih originalnih publikacija u muslimanskim i drugim listovima, izdao je nekoliko manjih knjiga, među kojima su najpoznatije: *Jedna sjajna stra-*

*nica islamske historije i Ebu-Nasr el-Farabi*. Posljednja stvar, koja je nedavno tiskana je važna razprava *Problem derogacije u islamskom pravu*, koja je posebno pretiskana iz *Glasnika IVZ-a*.”<sup>2</sup> Ovima se može dodati knjiga *Muslimani u Sovjetskoj Rusiji*, pretiskana iz *Osvita*, Sarajevo, 1943., *Bosanska pošta*, strana 70.

Prikazao je i predstavio više knjiga u *El-Hidaji*, među kojima su: Gofferdo Quadri: *La filosofia degli Arabi nel suo fiore (Arapska filozofija u svom cvatu)* I. i II. svezak. Naklada “La Nuova Italia”, Firenze, 1939., “Muhamed a.s. u svietlu europske kritike”, Hazim Šabanović, Naklada Prve muslimanske nakladne knjižare (M. B. Kalajdžića).<sup>3</sup> Abdurahman Čokić, “Muslimanski blagdani i kalendar”. Pretiskano iz “Osvita”, 29 strana. Vlastita naklada. Tiskara “Bosanska Pošta” - Sarajevo 1943.<sup>4</sup>

Pored toga što je pisao i volio pisati, držao je i predavanja i vazove po različitim dijelovima naše domovine: Sarajevo (Careva i Čekrekči Muslihuddin džamija), Visoko, Zenica, Trebinje, Banja Luka, Tuzla i Skoplje. “Njegovi vazovi, predavanja i uopće objavljeni radovi imaju težinu i vrijednost i danas, nakon pedeset i više godina, kao i kad su održani i štampani.”<sup>5</sup>

Prilikom posjete palestinskog muftije El-Husejna Sarajevu, Mustafa Busuladžić se susreo s njim i razgovarao o teškom stanju i stradanju muslimana, koji su postali žrtva komunističko-komitskih zvjerstava.<sup>6</sup>

### Muslimani u Evropi

Knjiga *Muslimani u Evropi*, koju je priredio dr. Šaćir Filandra, a izdala renomirana izdavačka kuća *Sejtarija*, sa odličnim dizajnom i tehničkom obradom, vraća u život još jednog gotovo zaboravljenog intelektualca muslimana, koji je u svom kratkom, tridesetdvo godišnjem životu ostavio dosta napisanih i objavljenih radova, koji su, do jučer, bili dostupni samo malom broju čitalaca. Ova hrestomatija njegovih tekstova omugućava mladoj čitalačkoj publici da se upozna sa još jednim doista uzornim velikanom naše islamske i bosanske povijesti, čiji pogledi nisu ograničeni i omeđeni prostorom u kome je živio.

Predgovoru dr. Šaćira Filandre *Busuladžić*

*i suvremenost* prethodi pjesma Džemaludina Latića koja govori o Mustafi i njegovoj brizi za islam (koja se proteže kroz njegove tekstove u knjizi), njegovom svirepom ubistvu i knjigama koje nisu mogli ubiti. Ti tekstovi, te knjige koje nisu ubili, danas su pred nama zahvaljujući dr. Šaćiru Filandri, koji je sakupio najznačajnije i najvrednije njegove tekstove, kako bismo imali jasniju sliku njegova islamskog pogleda na svijet i njegov intelektualni angažman. "Busuladžić ima sposobnost", kaže dr. Filandra, "da i najsitnije detalje, naoko neupadljive pojave života muslimana u Bosni, islamski misli. On ne misli islam, već islamski misli svijet i pojave u njemu. On zato nije teolog, već pregnuće pojedinačnog duha ka Savršenom Čovjeku; nije ni filozof, jer sve misli sa stajališta njegovog božanskog porijekla, ali zato jest sustavni mislilac, baš zbog toga što svaku stvar i pojavu u svijetu vrednuje i procjenjuje s aspekta njene arhetipske uzoritosti, božanskog određenja, sad samo sukladno vremenskim i prostornim okvirima. On islamski misli Bosnu i Bošnjake, musliman u Bosni, kroz njene geografske, kulturne, nacionalne, vjerske i strategijske određenosti."

Knjiga je podijeljena u četiri dijela. Prvom dijelu prethodi, kao što smo naveli, pjesma Džemaludina Latića *Ja Mustafa*, predgovor dr. Filandre *Busuladžić i suvremenost*, a slijede tekstovi: *Razmišljanja o Bogu i religiji, Islam i socijalizam, Pismo iz Egipta, Kur'an i uporedno proučavanje religije, Kulturne i političke veze između islamskog svijeta i Italije*. Drugi dio: *Ebu Nasr el-Farabi, Problemi derogacije u islamskom pravu, Odnos muslimana prema nemuslimanima, Trgovačko poslovanje i privređivanje u svjetlu islamskih vjerskih propisa, Uzroci napretka prvih muslimana, Prvi prijevodi Kur'ana u svijetu i kod nas*.

Treći dio: *Naš životni put, Misli o sudbini naroda i zajednice u povijesti, Kult golotinje, Bajram milosrđa, Dužnosti i njihov smisao u našoj sadašnjici, Predavanje održano prilikom El-Hidajinog mevluda, Muhammedova, a.s., Deklaracija o pravima i dužnostima čovjeka, Muhadžiri i naše dužnosti prema njima*. Četvrti dio: *Muslimani u Sovjetskoj Rusiji*, čemu je dodat tekst prof. Ismeta Kasumagića *Sjećanje na Mustafu Busuladžića*, i *Bibliografija radova*,

koju je priredio Muhamed O. Šestić sa saradnicima: hadži Hifzijom-ef. Suljkićem iz Zvornika i Hajrudinom Haračić iz Sarajeva.

Na osnovu hrestomatije tekstova, Busuladžić se s pravom može ubrojati u vjerske moderniste koji su pokušavali iz svoga vremena iščitavati islamske poruke i na taj način mijenjati streoptipe u kojima su živjeli muslimani. Njegovi tekstovi ukazuju na najkonkretnije društvene probleme, na problem društvenih odnosa u svijetu među muslimanima, na koja daje odgovore, smjernice rada i djelovanja. Njegovi se tekstovi mogu čitati i danas kao da su tek napisani, jer su pisani modernim jezikom, tretiraju suvremene probleme i pitanja, u kojima često susrećemo mišljenje evropskih mislilaca i kritičara evropske pragme. Njegovo poznavanje evropskih jezika omogućilo je da se bolje od drugih u to vrijeme upozna sa evropskim mišljenjem i da ga kao musliman iz islamske perspektive promatra, kritički promišlja ili uzima kao argument za islamske stavove (npr., problem kamate u svijetu).

U njegovim tekstovima se osjeća žal za vremenom u kome su muslimani predstavljali snagu na političkom, ekonomskom, kulturno-civilizacijskom polju, te drastične razlike stanja u kojima su muslimani danas. Današnje teško stanje i nezavidan položaj prikazuje kao slabost muslimana u razumijevanju Božije riječi. Primjećuje propuste i nedostatke koji su doveli do slabljenja muslimana, njihovog potpunog nestanka na lokalnim nivoima, ali i slab i nedovoljan uticaj na globalnom planu. Naravno, primjećuje i kaos u svijetu koji je uzrokovan pokvarenošću, neredom i nemoralom u ljudskim dušama. "Današnji svjetski kaos koji se očituje u politici, gospodarstvu, porodici, društvu i u svim područjima pojedinačnog i skupnog života ljudi nije ništa drugo nego ogledalo pokvarenosti i nereda koji vlada u ljudskim dušama. Pokvarenost i nemoral u ljudskim dušama odrazili su se u vanjskom svijetu, koji propada zbog počinjenih grijeha. Mogu biti uništeni naši gradovi i sela, mogu biti razorene džamije, vakufi i kulturni spomenici, koje će iznova sagrađiti u još većem sjaju ljudi koji su ih prvobitno podigli, ali se ljudi ne mogu uzdignuti, preporoditi, a niti fizički održati ako izgube dušu, ako unište vjeru

i moral – izvor snage – ako upropaste bogatstvo srca koje se satoji od samoodricanja, ljubavi, samoprijekora, preziranja smrti, ustrajnosti, strpljivosti, otpornosti i volji žrtvovati život za vjeru i zajednicu.”

Busuladžić kroz svoje tekstove odslikava stanje i duh čovjeka svoga vremena u Bosni i Hercegovini i Evropi. Nove materijalne vrijednosti, koje postaju mjerilo napretka i progressa, guše i zanemaruju drugu duhovnu komponentu čovjeka, vjeru – koja je životno pitanje (sociologa, etičara i teologa) kroz koje se može osjetiti pravi život i stvoriti novi čovjek. Put spasenja i duhovnog preporoda čovječanstva je put koji vodi vječnim istinama, Bogu. Za takve stavove priziva rimske i grčke filozofe, kao i njemačkog filozofa Kanta, koji kaže: “Bog je više etički nego logički postulat. Postojanje moralnih zakona u srcu čovjekovu govori nam o Božijoj egzistenciji. Bog mora postojati da bi svijet bio moralan”.

Kad nas upućuje na Boga, onda posebno naglašava posmatranje prirode i cijelog kosmosa, kao otvorene knjige iz koje svako može čitati dokaze o Božijem postojanju, mudrosti i savršenosti. “Samo za duševne slijepce, ljude sputane okovima materije, knjiga prirode je zatvorena. Govori se da je materija prethodila svemu i da je iz nje sve proizišlo. No, otkud ta materija? Ko je postavio zakone u svemiru? Priroda? Slučaj? A ko je stvorio prirodu? Ko je njoj dao početak i život? Ko je prvi stavio u pokret taj mehanizam?”

Svođenje svijeta na materijalno, na osjetilne datosti, duhovno je sljepilo koje proizvodi ateizam, koji je “žig sramote otisnut na ljudski razum”. Ovim stavovima je počela njegova borba protiv ateizma, koji je negirao sve duhovne vrijednosti i stvarao krajnje ništavilo.

“Zar da mrtva i inertna materija bude izvor života?! Zar da nerazumna materija pokreće i daje život razumnim bićima?! Zar da se ljudska spoznaja kao dinamički akt i misao svode na gibanje moždana?! Zar da se ljudska misao i znanje svodi samo na puko funkcioniranje moždanih čestica?! Zar da su svijet i život u njemu, čovjek i svemir, harmonija u prirodi, ogromni sunčani sistemi i mnoge realnosti u kosmosu koji su nedostupni našim skućenim osjetilima, produkt slučajnosti i rezultat slijepih sila priro-

de?! Strašna li poniženja za ljudsku ineligenciju i za svako ono učenje koje lažnim hipotezama i frazama pokušava da obori spiritualističko shvatanje realnosti! Stvarno je ateizam žig sramote otisnut na ljudski razum! Svi poklonici materijalizma su zaslijepljeni bljeskom materijalnosti i gluhi za dokaze koji govore o Vrhovnom Biću. Sjetimo se Tolstojevih riječi: ‘Istina je iluzija za zabludjele’. Ako mi duhovni svijet ne možemo spoznati našim ograničenim osjetilima, obara li to njegovu realnost?! Ako slijepac ne vidi svjetlo, znači li da ono ne postoji? Kako slijepca uvjeriti u postojanje svjetla?”

Busuladžić je intelektualac, njegovi tekstovi govore o njegovoj intelektualnoj snazi, puni su života i kritičkog mišljenja. Nije propustio da se kao musliman i Bošnjak odredi i prema ideološkim, društvenim i vojno-političkim pokretima svoga vremena: fašizmu i komunizmu. “Islam se ne može staviti na stranu ni jednog, ni drugog.” Pošto je Zapad zaboravio Boga, izgubio vjeru u Boga i moral, pribjegao je ekstremnim ideologijama, kao što su komunizam, fašizam i nacionalsocijalizam. “U doba grandioznih uspjeha tehnike i džinovskih napredaka industrije, kad jedni umiru od presitosti, u svijetu vlada strahovita bijeda i nazaposlenost, milioni umiru od gladi. Evropa se našla pred pogibeljnim posrtajima. Da bi se izbjegle katastrofe i stvorio novi poredak, države su pribjegle raznim ekstremnim ideologijama, kao što su komunizam, fašizam i nacionalsocijalizam.”

Busuladžićevi tekstovi su krajnje ozbiljni, na nivou modernih islamskih i evropskih mislilaca. Njegovi tekstovi nisu opterećeni neživotnim ispraznim temama koje opterećuju, a ne rješavaju probleme. Nisu onosvjetski na način da se ne dodiruju ovosvjetskih problema koje treba rješavati. U njima svako može naći vrijednosti za sebe. Neki se mogu čitati kao pouke, jer odslikavaju borbu muslimana za biološki opstanak, kroz koji smo i mi prošli u posljednjoj agresiji, ali i kao pouka, jer ostavlja upečatljive i snažne poruke koje garantiraju i osiguravaju opstanak. Otuda se nametnulo centralno pitanje, koje se može izdvojiti kao noseća nit svih rasprava: Kako opstati u Evropi, kako sačuvati biološku egzistenciju, vjeru i identitet? To je vjerovatno i glavnog urednika dr. Šaćira Filan-

dru opredijelilo da ovoj hrestomatiji tekstova da naslov *Muslimani u Evropi*.

Busuladžić je zabrinut za opstanak muslimana i islama u Bosni i Hercegovini. Pred njegovim očima su Španija, Sicilija, Mađarska itd., gdje su živjeli muslimani u velikom broju, a kojih danas tamo nema. Zato je trenutno najvažnije pitanje fizički opstanak i samoodržanje muslimana, koje je nametnulo razračunavanje velikih naroda u svijetu, napose u Evropi. Za samoodržanje na ovim prostorima trebamo se sami snalaziti i pitanje svoje sudbine rješavati sami u nama samima, a ne negdje u vanjskom svijetu.

“U pitanje je doveden biološki i vjerski opstanak muslimana u Herceg-Bosni, dakle životi i vjerske svetinje kao najveće vrednote. Ko od nas još danas toga nije svjestan, taj ne može pravilno shvatiti svu težinu upitnika o našoj sudbini sutra pred kojom stoji svaki musliman koji se izdiže iznad svakodnevnih događaja. Upravo nas ta spoznaja kao i svijest o našoj ulozi ovdje, na razmeđu islamskog Istoka i Zapada, prisiljava da u ovom sudbonosnom trenutku učinimo sve od sebe kako bismo se mogli održati u potresiima gigantskog hrvanja svjetskih sila i produžiti život kao muslimani na tlu naših djedova.”

Uvjet opstanka i napretka jednog naroda jest snaga njegove vjere, morala, koji je preduvjet svakom napretku. Zbog specifičnih okolnosti, okruženja (razmeđa između Istoka i Zapada) i vremena u kome živimo, Busuladžić preporučuje stanoviti konzervativizam i opreznost u primanju tuđih ideja, bojeći se kidanja veza sa svojom tradicijom i slijepog imitiranja Evrope, što može dovesti do asimilacije ili fizičkog nestanka. “Zabacivanjem čudorednih vrednota, slabom primjenom vjerskih propisa i poprimanjem našem islamskom mentalitetu stranih ideja, čime podupiremo pojavu vjer-

ske ravnodušnosti kod nas, postajemo duhovno inferiorniji. Duhovna, pak, inferiornost nam prijeti opasnošću našeg idejnog stapanja s nemuslimanskom Evropom, koja bi nas tada i fizički lahko istrijebila. Sudbina nestalih muslimanskih skupina u Španiji i Mađarskoj treba nas više pokrenuti na razmišljanje o našoj sutrašnjici.”

Brinula ga je, dakle, moralna dekadencija koja je graničila sa anarhijom, koja je početak svake druge dekadence i propadanja, pa i nestanka naroda. U tom kontekstu, nezaobilazna je tema Španija, koja treba biti memento i opomena kojim putem ne treba ići.

Slične tekstove kojima se pozivalo i podsjećalo na uzroke i posljedice nestanka muslimana u Španiji, pisali su Šukrija Alagić, Ibrahim Mehinagić i drugi.

Zbog važnosti tema koje se obrađuju u navedenoj hrestomatiji tekstova, moralnog i intelektualnog uzora kakav je bio Busuladžić, preporučujemo knjigu *Muslimani u Evropi*, kako bi nam mnoge pojave i kretanja danas bili jasniji i pomogli u našem opstanku i samoodržanju.

Ferid DAUTOVIĆ

**m**

#### Bilješke

<sup>1</sup> Vidi više, Ismet Kasumagić, *Sjećanje na Mustafu Busuladžića, Muslimani u Evropi*, str. 279.-284.

<sup>2</sup> I. Trebinjac, *Mustafa Busuladžić: Problem derogacije u islamskom pravu, El-Hidaje*, VII./1944., br. 9-10, str. 377.

<sup>3</sup> *El-Hidaje*, Sarajevo VII./1943., br. 3. str. 31,

<sup>4</sup> *El-Hidaje*, VII./1943., br. 4-5, str. 145.-146.

<sup>5</sup> Hfz. Mahmud Traljić, *Istaknuti Bošnjaci* (drugo izdanje), *El-Kalem*, Sarajevo, 1998., str. 37.

<sup>6</sup> *El-Hidaje, Naša kronika*, VI./1943., br. 1-2, str. 33.